

Mondattani rekonstrukció nyelvi kövületekből

É. Kiss Katalin

MTA Nyelvtudományi Intézet

ekiss@nytud.hu

Kivonat: A dolgozat a mellett érvel, hogy a történeti összehasonlító módszer a mondattani rekonstrukcióban, mondattani szerkezetekből álló megfeleléslistákon is alkalmazható. Annak megállapításában, hogy a szintaktikai megfeleléslisták melyik eleme őrzi az eredeti, alapnyelvi változatot, fontos szerepet játszhatnak a korábbi korok grammatikájának lenyomatát őrző nyelvi kövületek. Mindezt a fejezet egy esettanulmánnyal: az ugor, illetve uráli tárgy–ige egyeztetés és tárgyragozás mondattani rekonstrukciójával illusztrálja. Az obi-ugor és a szamojéd nyelvekben a tárgyas ragozást a tárgy topik szerepe, a magyarban viszont a tárgy határozottsága váltja ki. Míg a magyarban az ige mindig tárgyragot oszt tárgyának, a manysiban csak a topik szerepű tárgy kap tárgyragot, a hantiban pedig a tárgy mindig ragtalan (a névmási tárgyat kivéve). Mint a fejezet bemutatja, a topikalizált tárgy kiváltotta tárgy–ige egyeztetés nemcsak a szamojéd és az obi-ugor nyelvekben maradt fenn, hanem nyomokban a magyarban is kimutatható, tehát nagy valószínűséggel az uráli alapnyelvre is rekonstruálható. A topikalizált tárgyat jelölő differenciált tárgyragozást sem csak a manysi őrizte meg; nyomai a magyarban is fennmaradtak; joggal feltételezhető tehát, hogy ugor alapnyelvi örökség.

1. Bevezetés

A nyelvtudományban a rokon nyelvek hasonló jelentésű és hangzású lexémáinak összehasonlítása és közös ősrre való visszavezetése, a közös ősr hangalakjának rekonstrukciója volt az a terület, ahol legelőször, már a 19. század végén sikerült az egzakt tudományok elméletalkotó, predikciókat megfogalmazni képes, deduktív megközelítésmódját alkalmazni. E terület pontosan kidolgozott módszertana az alább lépések egymásutánjából áll: Először össze kell gyűjteni a rokon nyelvek egymásnak megfeleltethető, hasonló jelentésű és részben vagy egészben hasonló hangtani felépítésű lexémáinak/morfémáinak listáit. Azután e megfeleléslistákban két nyelv lexémái között rendszeres hangtani eltéréseket, ún. szabályos hangmegfeleléseket kell keresni. Ha találunk ilyet, arra következtethetünk, hogy a lexémapárok közös ősrre mennek vissza; a köztük lévő rendszeres hangtani különbség az egyik nyelvben végbement hangváltozás következménye. Ezután azt kell megállapítanunk, hogy az egymásnak megfeleltetett hangok lehetnek-e egyenes leszármazási viszonyban, és ha igen, akkor melyik az eredeti, alapnyelvi, s melyik egy későbbi változás következménye, azaz, milyen irányú volt a hangváltozás. Hogy a két feltételezhető ellentétes irányú hangváltozás közül melyiket valószínűsítjük, azon múlik, hogy melyik lehetséges, természetes

fonológiai változás; melyikre ismeretesekek példák más nyelvekből. Ha több rokon nyelvet vizsgálunk egyszerre, a többségi elvre is támaszkodhatunk, de az nem ad biztos eredményt.

Nyitott kérdés, hogy a nyelvtörténeti rekonstrukció e módszertana csupán a nyelvek lexémáinak és morfémáinak hangalaki rekonstrukciójában alkalmazható, vagy kiterjeszhető a mondattanra is. További kérdés, hogy a mondattanban mikből álljanak a megfeleléslisták. E kérdéseket Harris és Campbell (1995), majd Lightfoot (2002) vetette fel. Harris és Campbell optimista nézőpontjával ellentétben Lightfoot szerint a mondattani rekonstrukció lehetetlen, mivel – a hangváltozásokkal ellentétben – a mondattani változásoknak nincs elméletük. Nincsenek kritériumaink, melyek alapján megmondhatnánk, milyen mondattani változások lehetségesek és milyenek nem; következésképp két eltérő testvérnnyelvi mondattani szerkezet esetén nem tudjuk megállapítani, hogy melyik őriz korábbi nyelvállapotot, illetve, hogy egyáltalán leszármazási viszonyban vannak-e egymással.

Lightfoot álláspontját sokan vitatták, de érdemben nem cáfolták meg. Campbell és Harris (2002) úgy vélték, a tipológia iránymegszorításai (miszerint egy nyelv szintagmái vagy fejevégek, vagy fejezetük) megfelelően korlátozzák a lehetséges mondattani változások körét. Azonban az iránymegszorítások túlságosan általánosak; ráadásul nem is kivétel nélküliek. Von Mengden (2008) annyit finomított Campbell és Harris (2002) álláspontján, hogy ő nem Greenberg (1963) iránymegszorításaira, hanem Hawkins (1983) implikációs univerzáléira alapozva állapítaná meg a lehetséges és nem lehetséges mondattani változások körét. Többek szerint (pl. Roberts és Roussou 2003, Longobardi 2003) a nyelvi változások korlátja maga az univerzális grammatika; a szintaktikai megfeleléslistákat az univerzális grammatika paraméterei jelentik; az univerzális grammatikának a rokon nyelvekben megfigyelhető paraméterértékeit kell összehasonlítani és az alapnyelvre rekonstruálni. Von Mengden (2008) szerint a mondattani rekonstrukció egyik lehetséges módja a grammatikalizációs folyamatok visszafejtése. Bowerman (2008) a szintaktikai változásokat gyakran egy kontaktusnyelvből való kölcsönzésre vezeti vissza, melynek során a lexéma a kölcsönadó nyelvre jellemző szintaktikai jegyeket hozott magával.

A felsorolt javaslatok a mondattani rekonstrukció számos egyedi példáját bemutatják, azonban nem adnak választ arra a kérdésre, hogy az összehasonlító módszer mint olyan kiterjeszhető-e a történeti szintaxisra, és ha igen, miféle megfeleléslistákon kell alkalmazni.

E kérdéseket Hale és Kisson (2015) vetette fel újra. Fontos megállapításuk, hogy a mondattani rekonstrukció nem irányulhat másra, mint mondattani szerkezetekre; a mondattani rekonstrukció számára tehát a megfeleléslistákat mondattani szerkezetek alkotják. A generatív elmélet minimalista programjának megfelelően azt vallják, hogy szintaktikai változás akkor

történik, ha a grammatikában megváltoznak valamely funkcionális fej tulajdonságai, azaz, megváltozik egy funkcionális fej jegyspecifikációja. A funkcionális elemek azonban gyakran anyagtalanok, tehát fizikai valójukban nem hasonlíthatók össze; szerkezeti és jelentéstani következményeiket tudjuk összevetni a rokon nyelvekben. A Lightfoot (2002) által felvetett egyik alaprobléma mindazonáltal továbbra is fennáll: mivel a mondattani változásoknak nincs elméletük, nem tudjuk megállapítani, hogy a rokon nyelvben talált, egymásnak megfeleltetett (a) és (b) funkcionális fejek, illetve a velük együtt járó (a') és (b') szerkezetek közül melyik képviseli az alapnyelvből örökölt eredeti változatot; vajon (a/a') változott (b/b')-vé vagy (b/b') változott (a/a')-vé, vagy esetleg mindkettő egymástól független újítás.

Tanulmányomban amellet érvelek, hogy ilyen dilemmák eldöntésében nagy szerepük lehet a régmúlt nyelvi korszakok lenyomatát őrző nyelvi kövületeknek, fossziliáknak. Minden nyelv sok kövületet őriz a múltjából. Ezeket kivételekként tartjuk számon, hiszen nem illeszthetők be a szinkrón grammatikai rendszerbe (bár természetesen nem minden kivétel fosszília; például idegen nyelvből való átvételek is lehetnek.) Mint a lenti esettanulmányban megmutatom, előfordul, hogy egy adott szerkezet, illetve szerkezeti megszorítás csak egy-két uráli nyelvben él, tehát akár az adott nyelv(ek) innovációja vagy az adott nyelv(ek)ben fellépő kontaktushatás következménye is lehetne; azonban több uráli nyelv is tartalmaz olyan nyelvi kövületeket, melyek az adott szerkezet, illetve szerkezeti megszorítás megnyilvánulásai. Ezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy az adott jelenség a szóban forgó rokon nyelvek közös ősében is megvolt.

2. Egy példa: differenciált tárgy–ige egyeztetés és differenciált tárgyjelölés az ugor és szamojéd nyelvekben

Mint lentebb részletesen bemutatom, az obi-ugor és a szamojéd nyelveket sajátos differenciált tárgy-ige egyeztetés jellemzi: az ige akkor és csak akkor egyezik tárgyával, ha az topik szerepű; ismert információt közöl. A manysiban (az északi nyelvjárást kivéve) ezt differenciált tárgyjelölés egészíti ki: a tárgy is akkor és csak akkor kap tárgyragot, ha topik – pontosabban, ha másodlagos topik, hiszen mindig az alany tölti be az elsődleges topik szerepét. A keleti hantiban és a szamojéd nyelvekben az úgynevezett inverz egyeztetési tilalom kizárja, hogy az 1. és 2. személyű tárgyi névmások másodlagos topikok legyenek, azaz, egyeztetést váltsanak ki. Ez a tilalom a keleti manysiban tapasztalt differenciált tárgyjelölésre is vonatkozik: az 1. és 2. személyű tárgyak nem kaphatnak tárgyragot.

E tények alapján azt állíthatnánk nagy valószínűséggel, hogy a differenciált tárgy–ige egyeztetés és az inverz egyeztetés tilalma az uráli nyelvcsalád valamennyi szibériai tagját

jellemezhető; vagy areális jelenséggé terjedt el Szibériában, vagy esetleg az alapnyelvből maradt fenn. A keleti manysiban tapasztalt differenciált tárgyjelölés és inverz tárgyjelölési tilalom vagy belső fejlemény a keleti manysiban, vagy együtt járt a differenciált tárgy–ige egyeztetéssel és az inverz egyeztetési tilalommal, de a többi érintett uráli nyelvből már kihalt. Pontosíthatjuk hipotéziseinket, ha észrevesszük, hogy az inverz egyeztetés tilalma és az inverz tárgyjelölés tilalma nyelvi kövületként a magyarban is megtalálható. Ez arra utal, hogy e jelenségek – legalábbis a differenciált tárgy–ige egyeztetés és az inverz egyeztetés tilalma – az ugor és a szamojéd ágak egészét érintette, tehát alapnyelvi jelenség lehetett – tekintve, hogy az ugor és a szamojéd nyelvek mai tudásunk szerint nem alkottak a finn-permi nyelvektől elkülönülő közös alcsoportot.¹ (A morvinban is megfigyelhető a magyarra emlékeztető differenciált tárgyjelölés, azonban Keresztes (1999) a mordvin tárgyas ragozás kései, belső fejleményként való elemzése mellett érvel.) Alapnyelvi maradvány lehet a differenciált tárgyjelölés és az inverz tárgyjelölés tilalma is. Ugyanakkor, mivel ezek csak ugor nyelvekben maradtak fenn, nem zárható ki, hogy az ugor ág belső fejleményei.

3. Differenciált tárgy–ige egyeztetés az obi-ugor és a szamojéd nyelvekben

A finnugor nyelvészek régi megfigyelése, hogy az obi-ugor nyelvekben az ige egyezhet a tárgyával. Az igével egyeztetett tárgy határozott értelmű, amint az alábbi hanti minimális pár mutatja:

(1) a. ku rit tu-s
ember csónak visz-MÚLT.E/3
'Az ember vitt egy csónakot.'

b. ku rit tu-s-t
ember csónak visz-MÚLT-**OBJ**.E/3
'Az ember a csónakot elvitte.' (hanti, Gulya 1970)

Ugyanakkor nem minden határozott tárgy vált ki egyeztetést. Az alábbi példapárban a mutató névmással ellátott tárgy határozott, ugyanakkor az ige akár egyező, akár nem egyező változatban követheti:

(2) a. ma tam kalaŋ we:l-s-əm

¹ Mint egyik lektorom felhívja rá a figyelmet, az sem zárható ki, hogy ugor innovációról van szó, mely később terjedt el az obi-ugor nyelvekből a szamojéd nyelvekbe – sőt, még tovább, mivel a jelenség a kelet-szibériai csukcsban, kamcsadálban és korjában is megfigyelhető (l. Comrie 1980).

én e rénszarvas megöl- MÚLT-E/1

‘Megöltem ezt a rénszarvast.’

b. ma tam kalaŋ we:l-s-e:m

én e rénszarvas megöl-MÚLT-**OBJ**.E/1

‘Ezt a rénszarvast megöltem.’ (hanti, Nikolaeva 2001: (45))

Azt, hogy mi e differenciált tárgy–ige egyeztetésnek nevezett jelenség mozgatórugója, Nikolaeva (1999; 2001, Dalrymple és Nikolaeva 2011) világította meg, és eredményeit Skribnik (2001), Sipőcz (2012), Virtanen (2015) és mások is megerősítették. A hantiban – és több-kevesebb következetességgel a manysiban, valamint a szamojéd nyenyecben, szelkupban, nganaszánban is – a mondat SOV szórendű. A hanti alany mindig elsődleges topikként funkcionál. Ha nem alkalmas a topik szerepre, a mondatot passzivizálni kell, hogy a leginkább topik jellegű, ismert információt hordozó összetevő kerülhessen alanyi pozícióba. Alanyi kérdés például nem lehetséges. Ha a (3a) alatti mondat alanyát kérdő névmással akarnánk helyettesíteni, a (3b) alatti passzív szerkezetet kell használnunk, melyben a mélyszerkezeti tárgy funkcionál alanyként. A passzív mondatban a szabad határozóvá lett agens helyhatározói ragot kap.

(3) a. (luw) juwan re:sk-əs

ő Iván megüt- MÚLT.E/3

‘Ő megütötte Ivánt.’

b. juwan xoj-na re:sk-əs-a

Ivan ki-LOC megüt- MÚLT-PASS.E/3

‘Iván kitől üttetett meg?’ (hanti, Nikolaeva 1999: (58))

A negatív névmás sem szerepelhet topikként, így alanyként sem:

(4) a. *xoj tam xu:j an wa:nt-əs

ki ez ember nem lát- MÚLT.E/3

‘Senki ezt az embert nem látta.’

b. tam xu:j xoj-na an wa:n-s-a

ez ember ki-LOC nem lát- MÚLT.-PASS.E/3

‘Ez az ember senkitől nem láttatott.’ (hanti, Nikolaeva 2001: (28a-b))

Míg az alany mindig elsődleges topik (aboutness topic) a hanti mondatszerkezetben, a tárgy akár fókuszként, akár másodlagos topikként funkcionálhat. A tárgy–ige egyeztetés a topik tárgy és a fókusz tárgy megkülönböztetésére szolgál: az ige akkor és csak akkor egyezik tárgyával, ha az topik szerepű. A szigorúan SOV szórendű tranzitív hanti mondatok tehát az (5) alatti két szerkezeti minta valamelyikét követik. Givón (1975) a mellett érvelt többek között gyermeknyelvi megfigyelésekre és kreol nyelvi adatokra támaszkodva, hogy az igei egyeztetés topikismétlő névmásoknak az igére való klitizálódásával majd grammatikalizálódásával alakult ki. A hanti adatok megerősítik ezt a feltételezést; a hanti mondatban alanyi topik esetén az ige az alanyával, alany és tárgyi kettős topik esetén az alanyával és a tárgyával egyezik, azaz:

- (5) a. [_{TopP} S [_{VP} O V+**AgrS**]]
b. [_{TopP} S [_{TopP} O [_{VP} V+**AgrO**+**AgrS**]]]

A topikalizáció mozgatóval, a VP-ből való kiemeléssel is együtt jár. Nikolaeva (2001) mintegy 1100 tranzitív hanti mondatot vizsgált meg Pápay József gyűjtéséből, és azt találta, hogy fókusz szerepű tárgy esetén az egyéb bővítmények és szabad határozók az alany és a tárgy közé kerülnek, topik szerepű tárgy esetén pedig a tárgy és az ige közé.

A tárgy akkor kerül topik pozícióba, ha ismert információt hordoz (familiarity topic). A kontextuálisan adott tárgy mindig egyeztetést vált ki. Fentebb a (2) alatti minimális pár tagjai abban különböznek, hogy a tárgyi egyeztetést nem mutató (2a) alatti változat arra a kérdésre felel: *Mi történt?*, míg az egyeztetett (2b) változat a *Mit tettél ezzel a rénszarvassal?* kérdésre szolgál válaszul. A (6) alatti példában azért kell az igt egyeztetni a tárggyal, mert a helyhatározó kontrasztív fókusz, következésképp a tárgy az előfeltevés része.

- (6) Ma ta:ləx ta:ta a:kət-l-e:m anta to:ta
én gomba itt gyűjt-JELEN-**OBJ**.E/1 nem ott
‘Én gombát ITT gyűjtök, nem OTT.’ (hanti, Nikolaeva 2001: 29)

Az obi-ugor nyelvekben és a szelkupban megvan a tárgyváltás (object shift) indo-európai nyelvekből is ismert jelensége. Nemcsak a mélyszerkezeti tárgy kerülhet másodlagos topik

helyzetbe, ahol egyeztetést vált ki az ige, hanem egyéb belső argumentum is, például a részeshatározó. Ez topikalizált tárgyként elveszti határozói esetét, a mélyszerkezeti tárgy viszont határozói esetet kap. A manysiban (az északi nyelvjárást kivéve) a topikalizált belső argumentum tárgyesetbe, a mélyszerkezeti tárgy pedig instrumentálisba kerül – amint az alábbi példapár mutatja:

(7) a. Am **mis-um-n** pum s̄āγr-ēγ-um
 én tehén-E/1-DAT széna vág-JELEN-E/1
 ‘Szénát vágok a tehenemnek.’

b. Am **mis-um** pum-el s̄āγr-i-l-um
 én tehén-E/1 széna-INST vág-JELEN-**OBJ**-E/1
 ‘A tehenemet szénával látom el.’ (manysi, Sipőcz 2012)

Az uráli nyelvcsaládban a differenciált tárgy–ige egyeztetés nem korlátozódik az obi–ugor nyelvekre; a szamojéd nyelvekben is megfigyelhető. Ime egy tundrai nyenyec példapár. Az ige csak akkor viseli a *-da* tárgyi egyeztető morfémát, ha a tárgy topik szerepű. (Az alanyi egyeztető toldalék a (8a,b) példákban zéró.)

(8) a. Wanya syita ladə^{da}
 Ványa őt megüt.**OBJ**.E/3
 ‘Ványa (öt) megütötte.’

b. Wanya syita ladə[°]
 Ványa őt megüt.E/3
 ‘Ványa őt ütötte meg.’ (tundra nyenyec, Dalrymple és Nikolaeva 2011: 129)

Hasonló a helyzet például a szelkupban is. Mint az alábbi minimális pár mutatja, az ige attól függően visel tárgyi egyeztető toldalékot, hogy a tárgy adott vagy új információt hordoz-e, azaz topik-e vagy fókusz.

² Az idézett példákat és a glosszákat betűhíven idézem a megjelölt forrásokból. Csak akkor bontom a szavakat morfémákra, ha a források is ezt teszik.

(9)a. Təp kanap qontyrtenta
ő kutya lát.JÖVŐ.E/3
'Ő látni fog egy kutyát.'

b. Təp kanap qontyrtentynty
ő kutya lát.JÖVŐ.OBJ.E/3
'Ő a kutyát meglátja.'

(szelkup, Kuznecova et al. 1982: 235, idézi Dalrymple és Nikolaeva 2011: 199-201)

Összefoglalva a fenti hanti, manyisi és szamojéd példák tanulságát: a mai obi-ugor és szamojéd nyelvekben olyan differenciált tárgy–ige egyeztetést találunk, melyben az egyeztetés megléte vagy hiánya a tárgy diskurzusszerepétől függ: az ige akkor egyezik tárgyával, ha az másodlagos topik. E jelenséget nem mutatták ki az európai uráli nyelvekben (pontosabban a mordvinban van ugyan tárgyas ragozás, de belső fejleménynek látszik), tehát egyelőre nincs rá bizonyítékunk, hogy az uráli alapnyelvből örökölt jelenségről volna szó. Elképzelhető tehát, hogy szibériai areális jelenséggel, nem-uráli szibériai nyelvek kontaktushatásával állunk szemben. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy a magyar tárgy–ige egyeztetés, azaz a magyar tárgyas ragozás is differenciált: az ige csak a határozott tárggyal egyezik. Ismerünk arra példát egyes bantu nyelvekből, például a lugandából, hogy a topikalizált tárgy – ige egyeztetés határozott tárgy – ige egyeztetésként elemződött újra – ami nem meglepő, hiszen a topikalizált tárgy az esetek túlnyomó részében határozott, és a határozott tárgy az esetek nagy részében topik szerepű (Givón 1975: 159). Mégis ahhoz, hogy megalapozottan feltételezhessük, hogy a magyarban az obi-ugor és a szamojéd nyelvekben megőrzött differenciált tárgy–ige egyeztetés változott határozott tárgy – ige egyeztetéssé, tehát a topikalizált tárggyal való egyeztetés uráli alapnyelvi jelenség lehetett, konkrétabb bizonyítékra volna szükségünk.

4. Az inverz topikalizáció tilalma

A differenciált tárgy–ige egyeztetést mutató keleti hantiban és szamojéd nyelvekben az 1. és 2. személyű tárgy soha nem vált ki egyeztetést. Vessük össze az alábbi keleti hanti mondatokat! Míg a 3. személyű névmási tárgyat tartalmazó (10a) mondat igéje egyezik tárgyával, a (10b) és (10c) mondatok 1. és 2. személyű tárgya mellett alanyi ragozásban áll.

(10) a. Vera **lüw-at** wū-**λ**-təy.

Vera ǫ-ACC ismer-JELEN-**OBJ.E3**

‘Vera őt ismeri.’

b. Λüw **mān-t /nüŋ-at** wū-Λ.

ǫ én-ACC/te-ACC ismer-JELEN.E3

‘Ő engem/téged ismer.’

c. mā **nüŋ-at** wū-Λ-əm.

én te-ACC ismer-JELEN-E1

‘Én téged ismerlek.’ (keleti hanti, Csepregi Márta személyes közlése)

Figyeljük meg azt is, mi történik a (8) alatti tundra nyenyec mondattal, ha a 3. személyű tárgyat 1. vagy 2. személyűre cseréljük! Míg a (8a,b) alatti változatok azt mutatták, hogy 3. személyű tárgy esetén mint az alanyi, mind a tárgyas ragozás lehetséges, 1. és 2. személyű tárgy esetén a *-da* tárgyi egyeztető morféma használata kizárt:

(11) Wanya **syiqm°/syit°** ladə° /*ladə°-**da**

Ványa engem/téged megüt.E/3/megüt-**OBJ.E/3**

‘Ványa megütött engem/téged.’

(tundra nyenyec, Dalrymple és Nikolaeva (2011: 130))

Ugyanezt tapasztaljuk a (9) alatti szelkup mondat esetében is: ha a 3. személyű tárgyat 1. vagy 2. személyűre cseréljük, a tárgyas ragozás használata lehetetlenné válik:

(12) Təp šįnty qontyrtenta /*qontyrtentynty

ǫ téged lát.JÖVŐ. E/3 /lát.JÖVŐ.**OBJ.E/3**

‘Ő látni fog téged.’

(Kuznecova et al. 1982: 235, idézi Dalrymple és Nikolaeva 2011: 199-201)

Hasonló jelenséget először Comrie (1980) figyelt meg az észak-kelet szibériai csukcs, korják és kamcsadál nyelvekben. E nyelvekben is van tárgy–ige egyeztetés, abban az esetben azonban ki van zárva, ha a tárgy az ún. aktivitási hierarchiában (animacy hierarchy) megelőzi az alanyt. E megszorítást Comrie az inverz egyeztetés tilalmának nevezte el, és a következőképpen fogalmazta meg:

(13) AZ INVERZ EGYEZTETÉS TILALMA

Az igével egyező tárgynak alacsonyabban kell állnia az aktivitási hierarchiában mint az ugyanazon igével egyező alannak (kivéve, ha mindkettő a hierarchia legalsó fokát képviselik).³

Az aktivitási hierarchia a társalgás szereplőit rangsorolja a társalgásban betöltött szerepük aktivitása szerint. Legaktívabb a beszélő, azaz, az egyes szám 1. személy; kevésbé aktívak a hallgatók, azaz, a többes szám 1. személy, az egyes szám 2. személy és a többes szám 2. személy; legkevésbé aktív a 3. személy:

(14) Aktivitási hierarchia

$E/1 > T/1 > E/2 > T/2 > E/3 > T/3$

Ha a kelet-szibériai nyelvekben a tárgy magasabb személyű, mint az alany, például a tárgy 1. vagy 2. személyű, az alany pedig 3. személyű, a tárgyi egyeztetés elmarad, azaz az ige alanyi ragozásba kerül. (Egyes nyelvek egy másik „javítási” lehetőséget is megengednek: az igtét egy „inverz” toldalékkal kivonhatjuk az inverz egyeztetési tilalom hatálya alól.)

Valójában a nyelvek a (14) alatti hierarchiának valamilyen egyszerűsített, 2-3 fokozatú változatát használják; összevonnak egyes skálafokokat (bár az is előfordul, hogy a 3. személyt tovább bontják előre és élettelenre). A korják például az alábbi hierarchiát használja:

(15) Aktivitási hierarchia a korjában

1, 2, $E/3 > T3$

Ha a keleti hantiban és a szamojéd nyelvekben a (16) alatti aktivitási hierarchiát feltételezzük, akkor az inverz egyeztetés tilalma azzal a következménnyel jár, hogy 1. és 2. személyű tárgy esetén az ige alanyi ragozásba kerül.

(16) Aktivitási hierarchia a keleti hantiban és szamojéd nyelvekben

1, 2 > 3

³ Valójában arra az esetre, amikor mind az alany, mind a tárgy a hierarchia legalsó fokát képviseli, a különféle nyelveknek többféle megoldásuk is van, ezért Comrie ezt nem foglalta bele a definícióba, hanem külön tárgyalja.

Mivel Comrie (1980) nem tért ki rá, hogy a kelet-szibériai nyelvekben milyen szemantikai szerepe van a tárgy–ige egyeztetésnek, illetve az egyeztetés hiányának, az inverz egyeztetés tilalma pusztán formális megszorításnak tűnt. Amióta azonban Nikolaeva a keleti hantiban és a szamojéd nyelvekben felismerte a differenciált tárgyi egyeztetés szerepét, az inverz egyeztetés tilalmának motivációja is világossá vált. Az ún. aktivitási hierarchia azonos a számos nyelvből ismert topikalitási, topik szerepre való elérhetőségi hierarchiával (l. például Moravcsik E. 1974, Givón 1975). E hierarchia implikációs topikalitási hierarchiaként működik. Azaz, ha egy nyelv megenged 3. személyű topikot, akkor biztosan topikalizálhatók benne a 2. és 1. személyű névmások is. Ha topikalizálhatók benne a 2. személyű névmások, abból az következik, hogy topikalizálhatók az 1. személyű névmások is, de nem következik a 3. személyű kifejezések topikalizálhatósága. A (13) alatti megszorítás azt mondja ki, hogy a másodlagos topik nem lehet topikszerűbb, mint az elsődleges topik. Vagy másként: két topik esetén a topikok szerkezeti rangsora nem lehet ellentétes referenseiknek az aktivitási hierarchiában elfoglalt rangsorával. Ha a tárgy prominensebb az aktivitási hierarchiában, mint az alany, csak fókuszként fogalmazható meg. Az inverz egyeztetés tilalma tehát valójában az inverz topikalitást tiltja meg. Azaz:

(17) Az inverz topikalitás tilalma

A topikalizált összetevők szerkezeti rangsora nem lehet ellentétes referenseiknek a diskurzusszereplők hierarchiájában való rangsorával.

Jóllehet a magyarban a tárgyas ragozás nem a tárgy topik szerepét jelöli, mégis érvényesül az inverz egyeztetés tilalma a magyarban is: ha a tárgy magasabb személyű, mint az alany, az ige nem egyezik vele. A magyarban az inverz egyeztetés tilalma tagoltabb aktivitási hierarchiát feltételez, mint amelyet a keleti hantinak és a szamojéd nyelveknek tulajdonítottunk. Vegyük számba a magyarázandó tényeket! A magyarban az ige akkor egyezik tárgyával, ha az határozott. A személyes névmások, melyek mindig már adott, a kontextusban vagy a szituációban jelen lévő egyénre utalnak, inherensen határozottnak számítanak, ezért azt várjuk, hogy tárgyként tárgyas (másként határozott) ragozást váltsanak ki. Ez így is van 3. személyű tárgy esetén: a fonológiailag üres (-Ø) 3. személyű alanyi egyeztető toldalék követi a *-ja-* tárgyi egyeztető toldalékot – l. (18a). (E tárgyi toldalék az uráli 3. személyű tárgyi személyes névmás egyenes leszármazottja – l. Honti (2011).) Ha

azonban az alany 3. személyű, a tárgy pedig 2. vagy 1. személyű, a tárgyi egyeztető toldalék hiányzik (18b,c).

- (18) a. János lát-ja-Ø öt/őket.⁴
b. János lát-Ø engem/minket.
c. János lát-Ø téged/titeket.

Ugyanakkor, ha a tárgy 2. személyű és az alany egyes szám 1. személyű, az ige egyezik a tárggyal (bár a 2. személyű tárggyal egyező *-l-* toldalék nem azonos a 3. személyű tárggyal egyező *-ja* morfémával):

- (19) Én lát-l-ak téged/titeket.

Ha az alany és a tárgy azonos személyű de eltérő számú, tárgyként akár visszaható névmás, akár személyes névmás használható. Az utóbbi esetben, ha az alany egyes számú és a tárgy többes számú, az ige tárgyas ragozásban áll (20a,b), viszont, ha az alany többes számú és a tárgy egyes számú, az ige alanyi ragozású (21a,b).

- (20) a. Én minket ajánl-om/*ajánl-ok.
b. Te titeket ajánl-od/*ajánl-asz?
- (21) a. Mi engem jelöl-ünk/*jelöl-jü-k.
b. Ti téged jelöl-tök/*jelöl-i-tek?

E tények esetleges, véletlenszerű kivételeknek látszanak a mai magyar grammatikában; valójában azonban levezethetők az inverz egyeztetés tilalmából, ha a magyarban az aktivitási hierarchiának az alábbi tagolást tulajdonítjuk:

$$(22) E/1 > \left\{ \begin{array}{c} T/1 \\ E/2 > T/2 \end{array} \right\} > 3$$

beszélő > résztvevő > nem résztvevő

⁴ A *-ja* tárgyi egyeztető toldaléknak *-j/a/i* allomorfjai is vannak (Rebrus 2000). Egyes szám 1. és 2. személyben az alanyi és a 3. személyű tárgyi egyeztető toldalékokat egyetlen portmanteau morféma testesíti meg.

Az inverz egyeztetés, azaz, valójában az inverz topikalitás tilalma azonban az obi-ugor és a szamojéd nyelvekben megfigyelhető topikalizált tárgy – ige egyeztetést korlátozza. Ha a tárgy–ige egyeztetés már nem a tárgy topik szerepének kódolására szolgál, akkor az inverz egyeztetés tilalma csupán egy nyelvi kövület, egy korábbi nyelvállapot maradványa. Az 1. és 2. személyű tárggyal való egyeztetés hiánya természetesen akár esetleges kivétel is lehetne – azonban az a tény, hogy az egyes névmásokkal való egyeztetés nem mechanikus, hanem relativizált (például a 2. személyű tárggyal való egyeztetés attól függ, hogy milyen számú és személyű az alany), azt mutatja, hogy a (22) alatti hierarchia még működő eleme a nyelvnek. Tehát az inverz egyeztetés tilalma egy korábbi élő rendszer részeként rögzült és vált nyelvi kövületté.

5. A differenciált tárgyjelölés az északi manysiban

Mint Skribnik (2001), Sipőcz (2015) és Virtanen (2014; 2015) megmutatták, a manysiban a tárgy topik szerepét nem csak az ige jelzi egy egyeztető morféma, hanem a tárgyon is mutatja egy tárgyrag. Virtanen mintegy 2000 keleti manysi tranzitív mondat kontextusban való vizsgálatával erősítette meg, hogy a látszólag választható tárgyrag akkor jelenik meg a tárgyon, ha az a kontextusból már ismert, adott információt hordoz – lásd (23a). Az új információt hordozó, fókusz szerepű tárgy mindig ragtalan – lásd (23b).

(23) a. kom jowt-nyõõl wø-s

férfi íj-nyíl vesz-MÚLT.E/3

‘A férfi vett egy íjat és nyilat.’ (keleti manysi, Virtanen 2014: (17))

b. õõw-mø õät kont-iiløm

ajtó-ACC nem talál-OBJ.E/1

‘Az ajtót nem találom.’ (keleti manysi, Virtanen 2014: (11))

A tárgy másodlagos topik szerepét jelölő differenciált tárgyjelölést az obi-ugor nyelvek közül csak a keleti manysiból tudjuk illusztrálni. A többi ugor nyelvben és a szamojéd nyelvekben a (nem névmási) tárgy vagy mindig ragtalan, vagy mindig tárgyragot kap. A magyarban a tárgyragozás általánossá válása a korai ómagyar vagy a kései ősmagyar korban történhetett meg, hiszen az első ómagyar kódexekben az igeneves mondatok tárgya még gyakran ragtalan – l. Károly (1956), É. Kiss (2014). Az a tény, hogy az igeneves mondatokban a tárgy hosszabb ideig őrizte ragtalanságát, támogatja azt a hipotézist, hogy a

tárgyrag az ősmagyarban is a tárgy topik szerepét jelölte. Az igeneves beágyazott mondatokban feltehetőleg nem történt topikalizáció, így ott a tárgy egy korábbi időszakban soha nem kapott tárgyragot – ezért konzerválódhatott a ragtalansága.

6. Az inverz tárgyjelölés tilalma

Ha a keleti manysiban a differenciált tárgyjelölés valóban a tárgy topik szerepének jelölésére szolgál, akkor azt várjuk, hogy a tárgyjelölést is korlátozza az inverz topikalitás tilalma; azaz, az inverz topikalitás tilalma az inverz tárgyjelölés tilalmában is megnyilvánul. Valóban ezt tapasztaljuk: a keleti manysi korpuszokban nem találunk tárgyragot viselő 1. és 2. személyű névmási tárgyat⁵ – jóllehet az 1. és 2. személy a szituációban mindig adott, jelen lévő, így predestinált a topik szerepre.

(24) a. **öän-øm** jâl-ääl-ääl-øm.

én-E/1 le-öl-IMP-OBJ.2SG

‘Ölj meg engem!’

(keleti manysi, Virtanen 2014: (15))

b. Om **nää-n** jorøl tât-øs-løm tøg.

én te-E2 szándékosan hoz-MÚLT-OBJ.E/1 ide

‘Téged szándékosan hoztalak ide.’

(keleti manysi, Virtanen 2015: 42))

Nemcsak az 1. és 2. személyű tárgy ragtalan, hanem az olyan tárgy is, melynek névmási birtokosa 1. vagy 2. személyű, például:

(25) **ääk-øm** komøly woåxtl-øs-løm!

nagybáty-E/2 hogy elhagy- MÚLT-OBJ.E/2

‘Hogy hagyhattad el a nagybátyádat!’

(keleti manysi, Virtanen 2014: (21))

Ez a tény fontos bizonyíték a mellett, hogy a tárgyjelölést nem az alany és a tárgy személyjegyeinek morfológiai konfliktusa okozza – mint ahogy azt az indo-európai nyelvekben megfigyelhető hasonló típusú tilalomról, az ún. személy–eset megszorításról (Person Case Constraint) állítja például Anagnostopoulou (2005) és Béjar és Rezac (2009), és mint ahogyan a magyar inverz egyeztetési tilalmat elemzi Bárány (2015). A (25) típusú

⁵ A keleti manysi néhány évtizede kihalt, így nincs mód informánsok megkérdezésére.

szerkezetekben a tárgy 3. személyű, azonban egy 2. vagy 1. személyű referens birtoka vagy hozzátartozója vagy része; tehát a tárgyrag kiosztását nem a tárgyi főnévi csoport személyjegye, hanem a tárggyal asszociált referens személyjegye gátolja meg. A topikális tilalom forrása tehát nem más, mint az alanyi és a tárgyi topik szerkezeti hierarchiája és referenseik aktivitási rangsora közötti ellentmondás.

Mint a fenti példákban megfigyelhető, a keleti manysiban a tárgyi személyes névmás a névmással megegyező számú és személyű birtokos személyragot visel. Ismert tény, hogy az uráli nyelvekben a birtokos személyragok determináló funkcióval is bírnak. Nikolaeva (2002) a nem birtoklást kifejező birtokos személyragoknak háromféle funkcióját különbözteti meg. (i) A 3. személyű birtokos személyrag azonosító, deiktikus szerepű. (ii) Az 1. és 2. személyű személyragoknak asszociatív szerepe van; azt fejezik ki, hogy a beszélő, illetve a hallgató képezi a referenciapontot. (iii) Végül a birtokos személyrag kontrasztív, fókuszáló szerepet is játszhat. Az a tény, hogy az 1. és 2. személyű tárgy mindig birtokos személyragot visel, a birtokos személyragozásnak akár az asszociatív, akár a fókuszáló szerepéből levezethető. Ami a jelen gondolatmenet szempontjából lényeges: a birtokos személyragozásnak nincs tárgyjelölő szerepe, nem helyettesíti a tárgyragot. A 3. személyű tárgyak akár topik, akár fókusz szerepet betölthetnek, és az előbbi esetben egyszerre viselhetnek birtokos személyragot és tárgyragot. Például:

(26) sãgrøp-**øtääm** kont-øš-tø.
fejsze-E/3.ACC talál-MÚLT-OBJ.E3
'Megtalálta a fejszójét.' (keleti manysi, Virtanen 2014, (23))

Bár fentebb ómagyar adatok alapján hipotézisként felvetettük, hogy a tárgyjelölés az ősmagyarban is differenciált volt, a kései ómagyar korra kétségkívül általánossá vált. Meglepő módon azonban a mai magyarban is megtaláljuk az inverz tárgyjelölés tilalmának maradványait! A magyarban sem az egyes szám 1. személyű, sem az egyes szám 2. személyű tárgy nem visel tárgyragot.⁶ Az egyes szám 1. vagy 2. személyű birtokossal bíró tárgy esetében sem kötelező a tárgyragozás:

(27) eng-em mi-nk-et

⁶ A magyar nyelvterület nyugati részén a többes szám 1. és 2. személyű tárgy *bennünk* és *bennetek* alakjai is ragtalanok (Hegedűs 2003, 369). E névmási tárgyak másféle nyelvi kövületek: a névmások partitivusi tárgyként értelmezett *-ban/ben* ragos alakjaiból értelmeződtek át tárggyá.

tég-ed ti-tek-et
ő-t ő-k-et

(28) Összetörték az autó-m(-at)/autó-d(-at).

Az 1. és 2. személyű tárgyi névmások birtokos személyragja bizonyára hozzájárulhatott az 1. és 2. személyű tárgyak ragtalanságának fennmaradásához, hiszen lehetővé tette az alanyi és a tárgyi alakok megkülönböztetését; azonban eredetileg a birtokos személyragnak nem volt köze a tárgyjelöléshez, nem helyettesítette azt, amint ez a *mi-nk-et*, *ti-tek-et* többes számú alakok mutatják.

Az a tény, hogy a magyarban fennmaradt az inverz tárgyjelölés tilalma, annak bizonyítéka, hogy az ősmagyar valóban differenciált tárgyjelölést használt, és a tárgyrag a tárgy topik szerepének kódolására szolgált. A differenciált tárgyjelölés és az inverz tárgyjelölés tilalma tehát nem lehetett specifikus keleti manysi fejlemény; legalábbis az ugor alapnyelvben léteznie kellett, ha több ugor leánnyelvben is öröklődött.

7. A töredékek összeillesztése; szintaktikai rekonstrukció

Az obi-ugor és a szamojéd nyelvekben négyféle egymással összeilleszthető jelenséget találtunk:

- i. differenciált tárgy–ige egyeztetés: egyeztetés topik szerepű tárgy esetén
- ii. az inverz egyeztetés tilalma: az egyeztetés hiánya 1. és 2. személyű tárgy esetén
- iii. differenciált tárgyjelölés: tárgyrag topik szerepű tárgy esetén
- iv. a differenciált tárgyjelölés tilalma: a tárgyrag hiánya 1. és 2. személyű tárgy esetén

Egyetlen mai uráli nyelvben sem él e sajátságok mindegyike, de mindegyik sajátság fennmaradt egy vagy több uráli nyelvben, amint ezt a lenti táblázat mutatja. A táblázatban az északi és a keleti hantit külön nyelveknek tekintem, mivel a vizsgált sajátságok tekintetében különböznek egymástól. A szamojéd nyelveket viszont egyetlen sor képviseli, ugyanis csak a tundra nyenyecről vannak részletes adataim, és a többi nyelvről való szórványos adatok a vizsgált tekintetben megegyeznek a tundra nyenyecel.

	igei egyeztetés	inverz	tárgyrag	inverz
--	-----------------	--------	----------	--------

	topikalizált tárggyal	egyeztetés tilalma	topikalizált tárgyon	tárgyragozás tilalma
magyar	-	+	-	+
keleti manysi	+	-	+	+
keleti hanti	+	+	-	-
északi hanti	+	-	-	-
szamojéd	+	+	-	-
proto-ugor	+	+	+	+
proto-uráli	+	+	?	?

Az uráli nyelvekben megőrzött négy sajátosság együtt teljes, koherens rendszert alkot. E rendszer legfontosabb elemei: (i) A topikalizált tárgy a (mindig vagy legalábbis alapesetben) szintén topik szerepű alanyhoz hasonlóan egyeztetést vált ki az igén. (ii) A tárgy topikalizálása és az ezzel együtt járó igei egyeztetés nem lehetséges, ha a topik pozícióban létrejövő alany–tárgy szerkezeti hierarchia ellentmond az alanyi és tárgyi referensek diskurzusbeli hierarchiájának. (iii) A tárgy topik funkcióját tárgyrag is jelöli. (iv) A tárgy topikalizálása és tárgyraggal való megjelölése nem lehetséges, ha a topik pozícióban létrejövő alany–tárgy szerkezeti hierarchia ellentmond az alanyi és tárgyi referensek diskurzusbeli hierarchiájának. Ennek a négy tényezőnek a vizsgált rokon nyelvekben való megléte, ill. hiánya jelenti azokat a megfeleléslistákat, melyek a szintaktikai rekonstrukció alapjául szolgálhatnak.

Fontos hangsúlyozni, hogy a mondattani megfeleléslisták elemei mondattani jelenségek: absztrakt szerkezeti viszonyok. A szerkezeti viszonyokat kódoló morfémák megfeleltetése és a proto-morfémák rekonstrukciója a mondattani rekonstrukciótól független feladat. A morfológiai és a mondattani rekonstrukció támogathatja egymást, de ha az egymásnak megfeleltetett szerkezeti relációkhoz társítható morfémák nem feleltethetők meg egymásnak, az nem érvényteleníti a mondattani rekonstrukciót; mindössze azt jelzi, hogy egyes rokon nyelvekben morfémacsere történt.

A mondattani rekonstrukció során azt kell eldönteni, hogy a megfeleléslisták + és – értékei közül melyik az eredeti, alapnyelvi, és melyik jött létre későbbi változás következményeképpen.

Az első két sajátosság: az igei egyeztetés topikalizált tárggyal és az inverz egyeztetés tilalma ugyanazon jelenség két oldala, hiszen a tilalomnak csak akkor van értelme, ha az adott

nyelvben az általa korlátozandó jelenség: a topikalizált tárggyal való egyeztetés is megvan. Következésképp ha egy nyelvben csak az inverz egyeztetés tilalmát találjuk meg, joggal következtethetünk rá, hogy azt a nyelvet korábban a differenciált, csak a topikalizált tárggyra kiterjedő tárgy–ige egyeztetés is jellemezte. A vizsgált öt testvérnnyelvből négyben kimutatható a topikalizált tárggyal való egyeztetés, és közülük kettőben az inverz egyeztetés tilalma is. Az ötödik testvérnnyelvben, a magyarban csak a tilalom maradt fenn nyelvi kövületként. Minthogy a két jelenség együtt járt, mindkettőt rekonstruálhatjuk mind az ugor alapnyelvre, mind az ugort és a szamojéd nyelvek őstét magában foglaló uráli alapnyelvre.

Ahogy a topikalizált tárggyal való egyeztetés és az inverz egyeztetés tilalma összetartozik, ugyanúgy összetartozik a topikalizált tárggyra korlátozódó tárgyjelölés és az inverz tárgyjelölés tilalma is. A keleti manysiban mindkettőt megtaláljuk. A magyarban csupán az inverz tárgyjelölés tilalma őrződött meg, azonban e korlátozás nem létezhetett a korlátozandó jelenség nélkül, tehát a topikalizált tárggyra korlátozódó tárgyjelölésnek is léteznie kellett az ősmagyarban. Minthogy a jelenség elemei az ugor nyelvek mindkét ágában kimutathatók, a jelenséget (a topikalizált tárggyra kiterjedő differenciált tárgyragozást és az azt korlátozó inverz tárgyragozási tilalmat) az ugor alapnyelvre is rekonstruáljuk. Mivel a szamojéd nyelvekről nem találtam hasonló adatokat, nyitva hagyom, hogy a tárgy topik voltának kettős (mind az ige, mind a tárggyon való) jelölése uráli jelenség volt-e vagy az ugor ág belső fejleménye.

A magyarban megőrzött nyelvi kövületek vizsgálata nélkül a keleti manysiban tapasztalt differenciált tárgyjelölés a keleti manysi egyedi sajátóságának tűnhetne, az obi-ugor nyelvekben és a szamojédban fennmaradt differenciált ige–tárggy egyeztetés és inverz egyeztetési tilalom pedig szibériai areális jelenségnek látszana. A fenti szintaktikai rekonstrukció akkor sem lett volna lehetséges, ha nem volnának megbízható adataink a nemrégén kihalt keleti manysiról. E tény arra figyelmeztet bennünket, hogy sürgető feladat a kihalás szélén álló, eltűnőben lévő kis uráli nyelvek alapos dokumentálása, hiszen minden egyes uráli nyelv eltűnésével nehezebbé válik a nyelvcsalád történetének feltárása.

Irodalom

Anagnostopoulou, Elena. 2005. Strong and Weak Person Restrictions: A feature checking analysis. In: Lorie Heggie és Francisco Ordoñez (szerk.) *Clitic and Affix Combinations*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 199-235.

- Bárány András. 2015. Inverse agreement and Hungarian verb paradigms. In: É. Kiss Katalin, Surányi Balázs és Dékány Éva (szerk.) *Approaches to Hungarian 24*. Amsterdam: John Benjamins, 37-64.
- Béjar, Susana és Milan Rezac. 2009. Cyclic Agree. *Linguistic Inquiry* 40: 35-73.
- Bowern, Claire. Syntactic change and syntactic borrowing in generative grammar. In: Gisella Ferraresi és Maria Goldbach (szerk.): *Principles of Syntactic Reconstruction*, 187-216.
- Campbell, Lyle és Alice C. Harris. 2002. Syntactic reconstruction and demythologizing 'Myths and the Prehistory of Grammars'. *Journal of Linguistics* 38: 599-618. Amsterdam: John Benjamins.
- Comrie, Bernard. 1980. Inverse verb forms in Siberia: Evidence from Chukchee, Koryak and Kamchadal. *Folia Linguistica* 1: 61-74.
- Dalrymple, Mary és Irina Nikolaeva. 2011. *Objects and Information Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- É. Kiss Katalin. 2005. The inverse agreement constraint in Hungarian – a relic of a Uralic–Siberian Sprachbund? In: Hans Broekhuis et al. (szerk.): *Organizing Grammar. Linguistic Studies in Honor of Henk van Riemsdijk*. Berlin: Mouton de Gruyter, 108-116.
- É. Kiss Katalin. 2012. Null pronominal objects in Hungarian. *Acta Linguistica Hafniensia* 44: 92-206.
- É. Kiss Katalin. 2013. The Inverse Agreement Constraint in Uralic languages. *Finno-Ugric Languages and Linguistics* 2(1): 2-21.
- É. Kiss Katalin. 2014. Az ősmagyar SOV szórendtől az ómagyar 'topik–fókusz–V–X*' szórendig. In: É. Kiss Katalin (szerk.): *Magyar történeti mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 14-33.
- Givón, Talmy. 1976. Topic, pronoun, and grammatical agreement. In: Charles Li és Sandra Thompson (szerk.): *Subject and Topic*. New York: Academic Press, 149-188.
- Gulya, János. 1970. Aktiv, Ergativ und Passiv im Vach-Ostjakischen. In: Wolfgang Schlachter (szerk.): *Symposium über Syntax der uralischen Sprachen*. Göttingen: Van den Hoock and Ruprecht.
- Greenberg, Joseph H. 1963. *Language Universals*. The Hague: Mouton.
- Mark Hale és Madelyn Kisson: [Syntactic reconstruction: The Correspondence Problem revisited](#). Elhangzott: DIGS 17, Reykjavík, 2015. május 31.
- Harris, Alice C. és Lyle Campbell. 1995. *Historical Syntax in Cross-linguistic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hawkins, John A. 1983. *Word Order Universals*. New York: Academic Press.

- Hegedűs Attila. 2003. A nyelvjárási mondattani jelenségek. In: Kiss Jenő (szerk.): Magyar dialektológia. Budapest, Osiris, 362-374.
- Honti László. 2011. Tűnődések tárgyas igeragozásunk kialakulásáról. Nyelvtudományi Közlemények 106: 132-146.
- Károly Sándor. 1956. Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában. Nyelvtudományi Értekezések 10. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Keresztes László. 1999. Development of Mordvin Definite Conjugation. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kuznecova, Ariadna, Evgenij Xelimskij és Elena Gruskina. 1982. Očerki po sel'kupskomu jazyku. Moszkva: MGU.
- Lightfoot, David. 2002. Myths and the prehistory of grammars. Journal of Linguistics 38: 113-136.
- Longobardi, Giuseppe 2003. On parameters and parameter theory. In: Elisabeth Stark és Ulrich Wandruszka (szerk.): Syntaxtheorien, Modelle, Methoden, Motive. Tübingen: Gunter Narr, 273-290.
- von Mengden, Ferdinand. 2008. Reconstructing complex structures: A typological perspective. In: Gisella Ferraresi és Maria Goldbach (szerk.): Principles of Syntactic Reconstruction, 97-119. Amsterdam: John Benjamins.
- Moravcsik Edith. 1974. Object–verb agreement. Working papers in language universals 15. Stanford: Stanford University, 25-140.
- Nikolaeva, Irina. 1999. Ostyak. Languages of the World/Materials 305. München: LINCOM Europa.
- Nikolaeva, Irina. 2001. Secondary topic as a relation in information structure. Linguistics 39: 1-49.
- Nikolaeva, Irina. 2002. Possessive affixes in the pragmatic structuring of the utterance: Evidence from Uralic. In: Bernard Comrie és Pirkko Suihkonen (szerk.): International Symposium on Deictic Systems and Quantification, Izhevsk. Amsterdam: John Benjamins.
- Nikolaeva, Irina. 2014. A Grammar of Tundra Nenets. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Rebrus Péter. 2000. Morfofonológiai jelenségek. In: Kiefer Ferenc (szerk.): Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia. Budapest: Akadémiai Kiadó, 763-948.
- Roberts, Ian és Anna Roussou 2003. Syntactic Change: a Minimalist Approach to Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sipőcz Katalin. 2012. Ditranzitív igék a manysiban. Nyelvtudományi Közlemények 109: 123-136.

- Sipőcz Katalin. 2015. Tárgyjelölés a manysi ditranzitív szerkezetekben. In: É. Kiss Katalin, Hegedűs Attila és Pintér Lilla (szerk.): Nyelvelmélet és dialektológia, 234-245. Piliscsaba: PPKE BTK.
- Skribnik, Elena. 2001. Pragmatic structuring in Northern Manysi. In: Tõnu Seidenthal (szerk.): Congressus Nonus Internationalis Fenno-ugristarum. Pars IV. Dissertationes sectionum: Linguistica III. Tartu: Tartu University.
- Virtanen, Susanna. 2014. Pragmatic object marking in Eastern Manysi. *Linguistics* 52: 391–413.
- Virtanen, Susanna. 2015. Transitivity in Eastern Manysi. Doktori disszertáció, Helsinki Egyetem.